

АРХІТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У м. ЖОВКВІ

РОМАН МОГИТИЧ,
ВІТАЛІЙ КОНОПЛЯ,
ВАСИЛЬ ОПРИСК

Роботи велись на території Державного історико-архітектурного заповідника і зводились до обстеження двох земельних ділянок, відведеніх для індивідуального будівництва. Перша з них площею біля 0,02 га знаходиться на розі вулиць Винниківської та Є. Коновальця і розташована у північній частині жовківського середмістя, займаючи наріжник кварталу, що виходив до вул. Верхньої Пекарської і до північного прясла міських укріплень.

Ділянки збудованого на рубежі XVI-XVII століть за регулярним планом міста мали стандартні розміри. У ринкових кварталах вони зафіксовані мурівкою забудовою і визначаються мірою у 22,5 ліктя, або 13,96 м по фронту (поділ ліктевого шнура навпіл) та 75 ліктів вглиб, не рахуючи смуги підсінь, що вимірюється розміром 10 ліктів.

У досліджуваному кварталі наріжна парцеля не мала прямокутної форми. Первісний її фронт, що визначав ширину, виходив до вулиці, яка прямувала з північно-західного наріжника головної площині. У парцеляції вдалось ствердити лише те, що вздовж вулиці теж застосовано крок шнура у 45 ліктів. В котловані новобудови простежено наявність межових ліній, утворених поділом шнура на чверть, що складав неповних 7 метрів. Очевидно, це результат пізнішого дроблення стандартної ширини.

Північна сторона ділянки виходила до вулички, що проходила вздовж міських укріплень. Значна ширина останніх та відбитки аркад на збережених відтинках стін у місті дозволяє висувати припущення — стіна міста по всьому периметру мала внутрішні каземати, по верху яких проходила бойова тераса значної ширини.

Найдавніша картографічна фіксація (1854 р.) показує, напевно, найвищий пік маєткового дроблення жовківських територій, особливо прилеглих до жвавих торгових вулиць. Однією з таких була вуличка, що обмежувала з півночі дослідженну ділянку, а справді жвавою вона могла стати лише після ліквідації оборонних укріплень, тобто вже у XIX ст.

Як показали розкопки, фронт ніколи не був забудованим. Дроблення північної сторони кварталу напевне відбувалось шляхом поступового деблокування забудови, почавши від наріжного будинку. Причому тильна лінія будинків трималась межі північної смуги, а фасадна — напаки, виступала на вулицю. Поділ між цими будинками нетривкий і великою мірою випадковий. Найсолідніший фундамент, що походить з найостанішого етапу будівництва, знаходиться на віддалі 13,5 м від бордюру вулиці та близько 9 м від наріжника первісної парцеляції.

У процесі робіт виявлено три основні етапи формування забудови, кожний з яких супроводжувався певними змінами межових ліній. Найдавніший з них представлений обгорілими рештками підвалин (колоди перекроєм до 25 см) дерев'яного будинку. Встановлено довжину східної стіни, що сягала 4,90 м. Будинок був вільно розташований на ділянці, не доходячи до межових ліній. Прошарки руйнування дають уявлення про конструкцію споруди: стіни найпевніше — зрубні, бо залишили потужну верству згарища; підлога глинобитна; горищана повалка залишила прошарки обпалених дощок та глини.

Забудова другого етапу здійснена відразу після пожежі, але зафіксувала зміни у парцеляції, оскільки південна стіна уступила з попередньої лінії, а до неї приблоковано суміжну споруду. Північна стіна стала на межовій лінії ділянки, а із заходу — вузьке трапецієподібне приміщення, мабуть сіни, вже заступило за напрям межової лінії. Стіни споруди були каркасні, заповнені глиною і білені. На цьому ж етапі забудова розвинулась у східному напрямі, займаючи увесь фронт вулиці, що провадила до Жидівського Торгу. Новозбудовані приміщення ставились уже не на підвалинах, а на фундаментах з втрамбованого будівельного сміття і своїм зовнішнім опорядженням спроявляли враження муріваних будинків.

Помітні рештки залишила велика піч розміром у плані 2,0 x 1,8м, яка складена з цегли на суглинку та вапні (висота опічка становить 80 см). Від дерев'яних стін піч відділена суцільною перегородкою з каменю. Ймовірно, це пекарня (адже й історична назва вулиці Верхня Пекарсь-

ка). Межова лінія культурного шару з півдня на цьому етапі досить тривка, бо фіксується зміною характеру культурного шару на суміжних ділянках та чотирма послідовними господарськими будівлями, що чітко сидять стіною на межі, але щоразу посугають її ще далі на північ (сумарно межа змістилась на 60 см).

Наріжна будівля другого етапу, яка була найстаршою серед забудови, що синхронна їй, знищена пожежею. Певний час ділянка стояла незабудованою, потім на ній розсунуто грубу верству піску, що змішався з румовищем. Ця верства виразно «виповзла» з ділянки на громадські території, поховавши під собою збережені межові ознаки.

Забудову третього етапу досліджено недостатньо, бо майже всюди матеріал з неї розібрано, або ж вона опинилася назовні від котлована. У північно-східному наріжнику котлована розкрито потужну фундаментну конструкцію глибиною понад 2 м від денної поверхні, заповнену верствами бутового каменю, укладеного на глині та утрамбованого з будівельного сміття. Розвал північної стіни містить цеглу розміром 6 x 15 x 29 см, що була укладена на вапняному розчині. Проте, такі конструкції помітні лише вздовж північної — фасадної лінії будинку. Ніяких вказівок немає на те, що такі ж були на стінах, суміжних із сусідніми ділянками. Виглядає на те, що будинки мали капітальні муровані конструкції лише «про людське око», решта стін мали традиційну — глиняно-каркасну конструкцію. Не вдалось встановити особливостей західної стіни будинку, оскільки дослідження тут унеможливлює стовп радіомережі. Не підлягає сумніву, що вона теж заступила досить далеко (1,5-2 м) за лінію первісної розбивки.

Друга з досліджених ділянок знаходиться на місці наріжної кам'яниці східного кварталу ринкової площини та примикає до південної стіни будинку № 3. За картографічними джерелами встановлено, що на цьому місці стояв будинок ширину по фронту близько 16,7 м та займав увесь зовнішній периметр ділянки. Всередині території, попри стіну суміжного будинку, було вузьке подвір'я приблизно на третину ширини ділянки.

Для археологічного дослідження використано фундаментний рівчак під проектовану споруду, де прокопано стратиграфічний шурф розміром 1 x 3 м та глибиною 2,50 м від денної поверхні. Ним встановлено, що материковий світлий пісок залягає на рівні -2,40 м. Грунтові води знаходяться дещо вище, сягаючи відмітки -2,20 м. Ця обставина унеможливила встановлення глибини закладання фундаменту будинку, який стояв тут раніше.

Грунт до рівня -1,80 м насичений битим череп'ям XVII-XIX ст., фрагментами кахлів, уламками скляних виробів, поодинокими предметами із заліза, кістками тварин, що свідчить про активне використання ділянки як подвір'я ринкової парцелі. Прошарок, який відповідає часу побудови фундаментних мурів, знаходиться на відмітці -0,90 м і представлений дрібними грудками вапняного розчину та піску. Мури збереглись до рівня -0,40 м (у передній частині) та -0,25 м (у тильній частині ділянки). З часу руйнування будинку залишилась верства румовищ на глибині 0,25-0,45 м від денної поверхні, вище від якої залягає родючий шар ґрунту.

Досліджені рештки будинку є фундаментними стінами його офіцини, що виходив до головної площини. Мури завтовшки 0,80 м складені з обколотих блоків вапняку верствами по 20-30 см на вапняному розчині. Пивниці, що знаходились під усім об'єктом будинку, були перекриті склепінням з цегли розміром 30-32 x 15-16 x 8 см (формат XVIII - першої половини XIX століття). Зараз простір пивниць засипаний румовищем з розваленого будинку.

Досліджена тильна частина будинку не була споруджена відразу після початку освоєння ділянки. Можливо, спочатку був споруджений головний будинок, що виходив фронтом до площини. Відповідь на це могли б дати відповідні обстеження зі сторони останньої. У стіні, яка проходила на відстані 5,5 м від граничного муру сусідньої ділянки, частково збереглось віконце шириною 0,65 м. Воно стрімко опускалось в бік внутрішньої частини стіни. Тут простежено люнету склепіння, що, судячи за характером розташування цегли, мало трицентровий бароковий профіль. Очевидно, відмітка стріли склепіння проєктується вище сучасного рівня денної поверхні. Тобто, будинок стояв на високому цоколі.

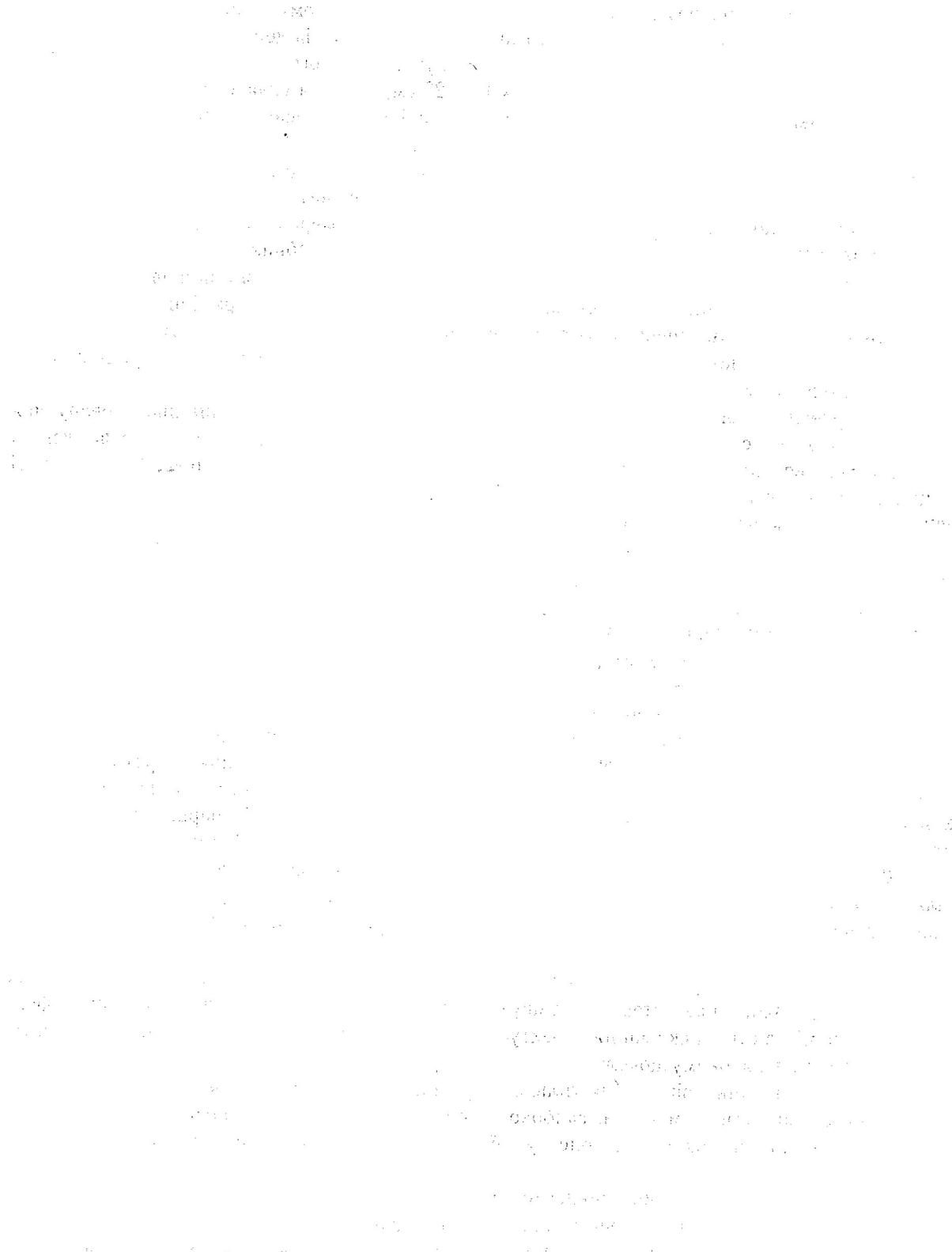
Назовні, від стіни офіцини (чи тильного будинку), на відстані 0,85 м від неї, зафіковано дерев'яний стовп діаметром 16 см, глибоко закопаний в землю (низ знаходився на відмітці -2,10 м). Ймовірно, він походить з конструкції якоїсь дворової господарської споруди, і підтримував звіс даху.

Цегляна стіна завширшки у півцегли проходить за 2,80 м від внутрішньої частини споруди. Вона виконувала функцію перегородки між приміщеннями.

Міркування про наступні дослідження і перспективу освоєння згаданих вище ділянок такі.

На першій з них правомірним було б розвивати забудову, притримуючись первісних меж кварталу, а не пізніших змін. Оправданим буде відтворення фронту зблокованої забудови від північної сторони, причому дотримуватись точного поділу не обов'язково. Натомість, розмір ділянки з боку вул. Винниківської належить точно встановити по первісній розбивці.

Роботи по шурфуванню другої ділянки однозначно підтвердили, то тут знаходилася по-вноцінна будівельна парцеля, освоєна одночасно з усією іншою забудовою кварталів на рубежі XVI-XVII ст. Тому, якщо стоятиме питання про об'ємно-просторову регенерацію історичного середовища, доцільно буде відтворити забудову ділянки, дослідити при цьому і використати збережені фундаментні стіни будинку.

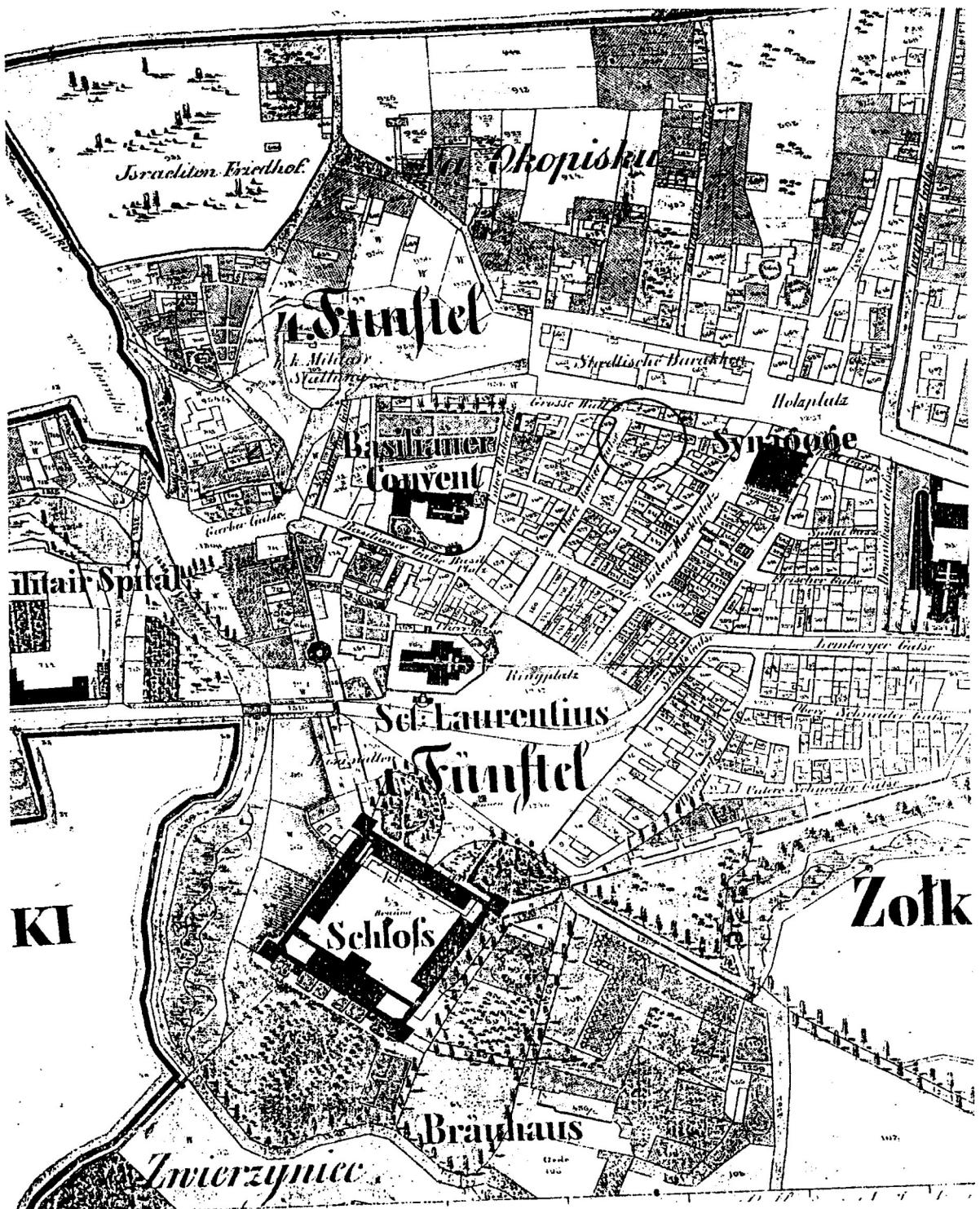
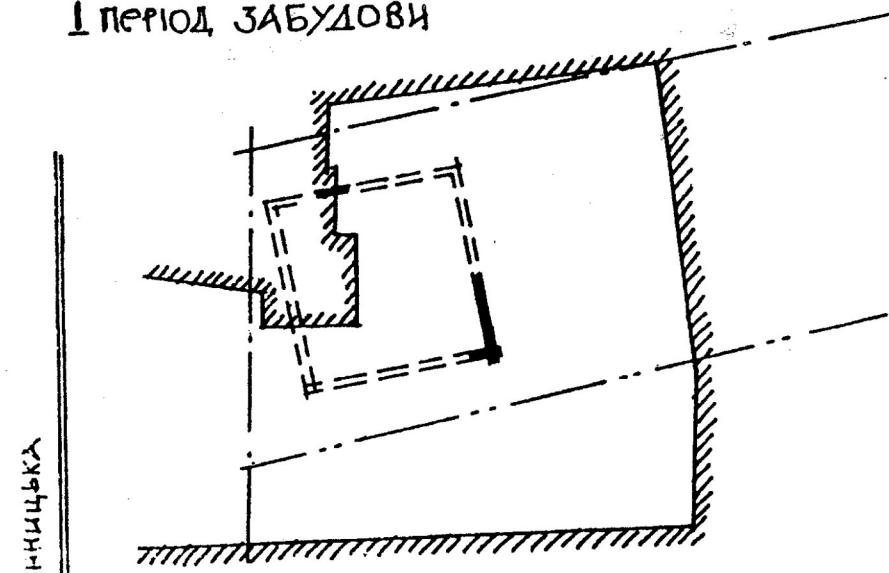
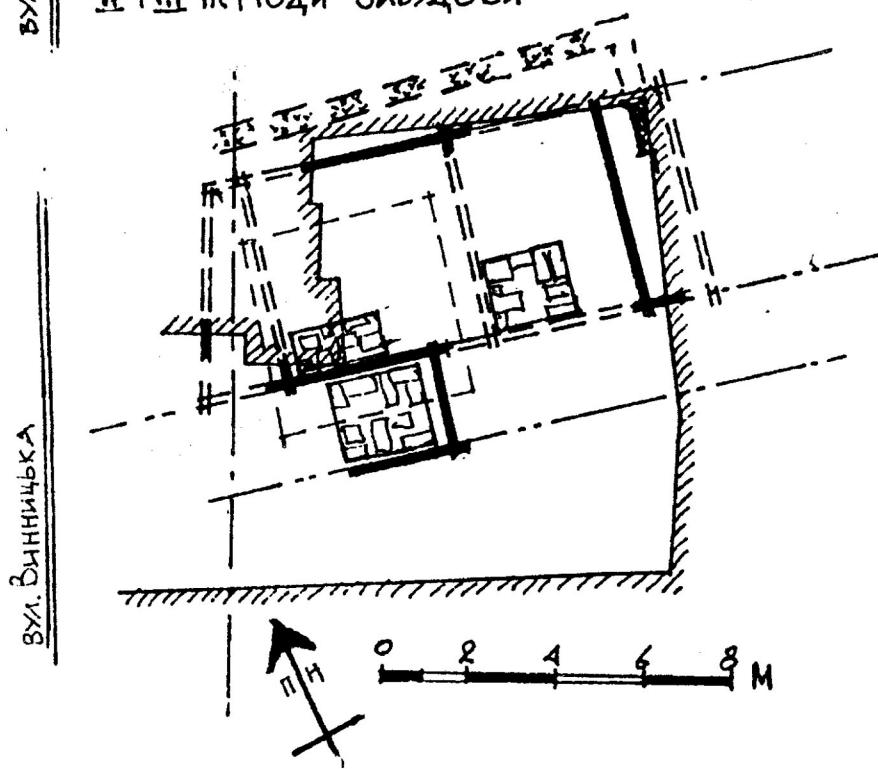

Рис. 1. Фрагмент мапи Жовкви від 1854 р. Колом обведено місце розкопок.

I ПЕРІОД ЗАБУДОВИ

II : III ПЕРІОДИ ЗАБУДОВИ

— — — первинна парцеляція

— — — переділки

— — — дерев'яні підвальни

муровані стіни

Основи печей

Межі котловану

Рис. 2. Плани I - III періодів забудови рогу вулиць Винниківської та Є. Коновалець у Жовкві.